

УДК 332.12:15

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ В ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

О.В.Кустовська, аспірант

Національний аграрний університет

Висвітлено низку теоретико-прикладних аспектів формування раціональних розмірів сільськогосподарських землекористувань у період після проведення земельної реформи. Систематизовано основні передумови встановлення розмірів підприємств, які виробляють продукцію рослинництва.

Рассмотрен ряд теоретико-прикладных аспектов формирования

рациональных размеров сельскохозяйственных землепользований в период после проведения земельной реформы. Систематизированы основные предпосылки установления размеров предприятий, вырабатывающих продукцию растениеводства.

Постановка проблеми. У останні роки завершується реформування аграрного сектора економіки України. Землі колишніх колективних сільськогосподарських підприємств зазнали розпаювання, внаслідок чого сільськогосподарське землекористування нині характеризується значною парцеляризацією.

За станом на серпень 2005 р. кількість власників земельних паїв (часток) сягала 6,91 млн. осіб (в тому числі 2,67 млн. пенсіонерів), в оренді знаходиться 19,928 млн. га розпайованих земель (73,2%), а кількість орендодавців сягає 5,02 млн. осіб. Середній розмір земельного наділу становить 4 га, середня оренд-на плата — 117,1 грн./га на рік, а середній дохід на пай — 468,4 грн. на рік [1].

При цьому слід зазначити, що структура та розміри новостворених сільськогосподарських формувань значною мірою визначають ефективність виробництва. Серед фахівців переважає думка про необхідність формування та розвитку цілісних господарських комплексів як потенційно найефективніших.

Таким чином, важливою як теоретичною, так і практичною проблемою стає розробка принципів формування оптимальних розмірів сільськогосподарських землекористувань в період після проведення земельної реформи, обґрунтування їх еколого-економічної ефективності.

В останні роки питанням формування раціональних розмірів землеводінь присвячено низку робіт відомих вчених-аграрників В.Я.Меселя-Веселяка, О.О.Протченко, М.І.Пугачова, П.Т.Саблука, С.В.Сотникова, А.М.Третьяка та інших [1, 2]. В той же час, наявні роботи переважно акцентують увагу на агротехнологічних вимогах до розмірів землеводінь сільськогосподарських підприємств, не враховуючи ті обставини, що пов'язані із додатковими видатками на формування цілісних землеводінь із окремих земельних часток (паїв).

Метою даної роботи є висвітлення низки теоретико-прикладних

аспектів формування раціональних розмірів сільськогосподарських землекористувань у період після проведення земельної реформи.

Результати дослідження та їх обговорення. Розміри підприємств, які виробляють продукцію рослинництва, залежать від двох факторів: раціонального використання технічних засобів і транспорту. Щодо тих, що спеціалізовані на виробництві продукції тваринництва, то при визначенні раціонального їх розміру слід враховувати раціональний розмір ферми і відповідно до цього визначати площі землекористування [1].

Таким чином, важливим фактором є раціональне використання технічних засобів: тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин. З використанням сільським господарством потужнішої сільськогосподарської техніки виникає потреба у збільшенні площі обробітку землі для повнішого використання технічної можливості кожної машини зокрема та їх комплексу, необхідного для забезпечення механізованого виконання всіх технологічних процесів.

Питання повнішого використання технічних засобів особливо актуальне в останні роки, коли їхня вартість, а відповідно й амортизаційні відрахування, як складова частина собівартості продукції, зросли у десятки разів. Якщо ж ці засоби використовуються недостатньо через невеликі земельні площі в обробітку, то виробництво буде збитковим.

Транспортний фактор також є важливим, адже відстань для перевезення вирощеного врожаю до місця його зберігання, тваринницьких приміщень вимагає великих затрат часу і коштів. При збільшенні відстані перевезень необхідно збільшувати кількість транспортних засобів і обслуговуючого персоналу. Тут особливо роль відіграє час у дорозі, бо час на навантаження і розвантаження урожаю є однаковим і не залежить від відстані його доставки.

У сучасних умовах, при застосуванні потужних машин на певну відстань, транспортний фактор не може впливати на збільшення кількості самого транспорту й обслуговуючого персоналу, особливо коли застосовується не ручний, а механізований спосіб навантаження вирощеної продукції.

Середній радіус перевезення вантажу на земельній ділянці розміром 100 га становить 0,5 км, 400 га — 1 км, 800 га — 1,5

км [1]. Завантаження автомобіля продукцією і транспортування її на половину, один чи півтора кілометра по часу — майже нічого не змінює. Дещо більше буде використано пального, проте ця кількість невелика і порівняно з першим фактором мізерна.

Таким чином, при визначенні оптимальних розмірів господарських формувань або їх виробничих підрозділів у рослинництві доцільно враховувати фактор раціонального використання комплексу технічних засобів, які забезпечують виконання всіх технологічних операцій у землеробстві.

При формуванні сільськогосподарського землекористування також слід врахувати таке поняття, як структура господарства. Воно охоплює широкий комплекс характеристик, які описують діяльність господарств, розподіл їх виробничих ресурсів і доходів, отриманих від залучення цих ресурсів до виробничого процесу. Поняття “розмір господарства” не має однозначного тлумачення. Головними критеріями, за якими найчастіше визначається розмір господарства, є:

- 1) економічний розмір суб'єкта господарювання, що включає виробництво і обсяги реалізації продукції;
- 2) фізична площа використовуваних земельних угідь;
- 3) кількість працівників, які беруть участь у виробництві продукції.

Скорочення кількості і збільшення середнього розміру ферм у розвинених країнах у післявоєнний період зазвичай пов'язують із прискоренням науково-технічного прогресу і зростанням попиту на робочу силу в несільськогосподарських галузях економіки. Так, приміром, протягом 1940-1970 рр. кількість ферм у США зменшилася з більш ніж 6 млн. до 2 млн. [2]. Американські вчені виділяють такі основні чинники, що впливають на розмір сільськогосподарських підприємств: зміни в технології виробництва; економія від масштабу виробництва; зміни у відносних цінах на виробничі ресурси; трансакційні витрати; розбіжності у витратах управління господарством й моніторингу праці його робітників.

Перші три чинники зазвичай використовуються для пояснення збільшення середнього розміру господарств, тоді як останні два аргументи часто наводяться як чинники, що об'єктивно обмежують зростання цих розмірів.

Зміни в технології виробництва. В умовах вільної конку-

ренції впровадження нових технологій є одним з основних способів збільшення прибутку. Нові технології, як правило, є капіталоємними, і їх застосування вважається більш ефективним на відносно великих фермах, оскільки витрати на впровадження технологій у розрахунку на гектар, а отже, й собівартість продукції будуть нижчими, аніж на маленьких фермах.

Економія від масштабів виробництва. Суть концепції економії від масштабу виробництва полягає в тому, що темпи зростання виробництва продукції можуть бути вищими, ніж темпи збільшення використання виробничих ресурсів. Якщо це так, то збільшення розміру господарств економічно виправдане, оскільки, наприклад, введення нових площ в оборот забезпечує більший, ніж пропорційний, приріст виробництва. Якщо економії від масштабу не існує, то приріст продукції не залежить від розміру господарств, і в укрупненні немає потреби.

Серед основних причин існування економії від масштабу виробництва наводяться такі чинники:

- 1) неподільність деяких видів виробничих ресурсів. Зазначається, наприклад, неможливість використання з рівною ефективністю техніки на дрібних і великих земельних ділянках. Як наслідок, витрати на експлуатацію потужних сільськогосподарських машин можуть бути мінімізовані лише на фермах певного розміру. Їх застосування на дрібних фермах буде неефективним;
- 2) можливість для великих ферм заощаджувати на закупівлях великих партій виробничих ресурсів за більш низькими (оптовими) цінами, чого не можуть собі дозволити дрібні виробники;
- 3) більш простий доступ до кредитів великих ферм через їх спроможність надати більше землі під заставу.

Численні емпіричні дослідження, проведені в США й інших країнах, як правило, не виявляють ознак економії від масштабу в сільському господарстві [2]. В емпіричній економічній літературі гіпотези про наявність економії від масштабу виробництва в сільському господарстві звичайно тестуються шляхом обчислення виробничих функцій. Якщо сума коефіцієнтів виробничої функції

дорівнює одиниці, робиться висновок, що економії від масштабу не спостерігається. Прикладів обчислення виробничої функції для країн із перехідною економікою небагато, проте ті, що є, не дозволяють говорити про наявність економії від масштабу виробництва в сільському господарстві.

Серед основних чинників, що обмежують розміри господарств, зазвичай наводяться такі:

Трансакційні витрати. Будь-яка фірма (підприємство) існує остільки, оскільки вона заощаджує на трансакційних витратах. Під трансакційними витратами розуміють витрати, пов'язані з покупкою товарів або послуг у інших підприємств. Ці витрати звичайно порівнюються з витратами на виробництво аналогічної продукції самої фірми. Для аграрного сектора прикладом такого роду порівняння може бути рішення про закупівлю кормів або їх виробництво у власному господарстві. Якщо витрати використання ринку нижчі порівняно з витратами власного виробництва, провадиться закупівля кормів поза господарством. Це рішення безпосередньо впливає на розмір господарства, а саме — призводить до його зменшення. В умовах України трансакційні витрати є високими через нерозвиненість ринкових інститутів. Зниження товарності виробництва є непрямим підтвердженням цього. Високі трансакційні витрати є чинником, що об'єктивно сприяє збереженню великих господарств.

Витрати управління, збирання інформації та мотивації працівників зростають із збільшенням розмірів господарства. Можливості менеджера керувати все більш великим за площею і числом працівників підприємством обмежені його фізичними даними і спроможністю переробляти зростаючі потоки інформації. У господарствах колективних форм власності проблеми організації виробництва, властиві великому виробництву, можуть поглиблюватися специфікою внутрішньої організації колективного підприємства. Проблема мотивації праці, наприклад, може поставати більш гостро через протиріччя між тим, що трудова віддача кожного члена колективу важко піддається обліку, у той час як винагорода залежить від загальних результатів трудових зусиль. Звільнити недбайливого співробітника у колективних підприємствах важко

Вісник аграрної науки Причорномор'я,
Випуск 3, 2005

через колективний характер прийняття рішень. Недостатня конкуренція між окремими підрозділами колективного підприємства також може спричинити зниження ефективності його роботи.

Кожна одиниця техніки у господарстві має свою продуктивність і може виконувати різний обсяг роботи у піковий період виробництва. На зниженні ефективності виробництва особливо позначається недостатнє використання дорогої техніки. Тому необхідно визначати коефіцієнт використання кожної одиниці технічних засобів і всього технічного комплексу сумарно.

Залежно від норм виробітку на виконанні окремих технологічних операцій, агротехнічних строків їх здійснення, структури посівних площ, які залежать від спеціалізації та системи сівозмін, визначають розмір земельної площі, за якого досягається найповніше використання технічних засобів. При цьому навантаження на техніку враховують у піковий період робіт.

Нами було виконано дослідження залежності між середньою площею орних земель сільськогосподарських підприємств та результатами їх господарської діяльності по виробництву продукції рослинництва у 2004 році (таблиця).

Регресійний аналіз статистичних показників за районами, сільське господарство яких є прибутковим, дозволив виявити позитивну залежність між середньою площею орних земель господарства та їх прибутковістю. Так, кожен додатковий гектар площі господарства у середньому збільшує його прибутковість на 66,2 грн. Це дає підстави стверджувати, що збільшення розміру господарств на Київщині, навіть за сучасних умов, створює умови для підвищення їх економічної ефективності, а моделювання оптимальних господарств має здійснюватися із урахуванням вказаних обставин.

Висновки. В умовах формування нових господарських структур на місцях потрібно формувати раціональні за розмірами ріллі сільськогосподарські підприємства різного напрямку спеціалізації для ефективного ведення рослинництва, а також оптимальні розміри ферм, що створює організаційні умови для високоефективного ведення сільськогосподарського виробництва. Зокрема, для умов Київщини показано позитивний вплив збільшення розміру господарства на його прибутковість.

Таблиця

**Землекористування сільськогосподарських підприємств
Київської області та фінансові результати
по виробництву продукції рослинництва за 2004 р.***

Адміністративні райони	Кількість сільськогосподарських підприємств	Площа орних земель, га	Прибуток (збиток) рослинництва, тис. грн.	Середня площа орних земель на одне господарство, га	Середній прибуток (збиток) на одне господарство, тис. грн.
Баришівський	66	40037,1	4171,8	606,6	63,2
Білоцерківський	82	69633,8	7141,8	849,2	87,1
Богуславський	-	28877,3	1158,8	-	-
Бориспільський	96	50093,1	2588,3	521,8	27
Бородянский	42	13735,1	-55,8	327	-1,3
Броварський	72	31269	17067	434,3	237
Василівський	78	53471,4	13052,2	685,5	167,3
Вишгородський	46	8975,2	1298,8	195,1	28,2
Володарський	56	36467,5	4261,7	651,2	76,1
Згурівський	46	38591,1	3115,8	838,9	67,7
Іванківський	26	16763,2	137,5	644,7	5,3
Кагарлицький	63	43742,3	7933,2	694,3	125,9
Києво-Святошинський	47	19165,9	14064,4	407,8	299,2
Макарівський	62	41312,8	-1114,3	666,3	-18
Миронівський	59	39246,8	10306,2	665,2	174,7
Обухівський	75	23957,4	4202	319,4	56
Переяслав-Хмельницький	66	54563,6	14446,3	826,7	218,9
Поліський	8	8191,7	-201,7	1024	-25,2
Рокитнянський	34	31180,3	4237,4	917,1	124,6
Сквирський	81	37724,6	7783,9	465,7	96,1
Ставищенський	56	40456,1	3983	722,4	71,1
Тарашанський	41	36348,9	9109,4	886,6	222,2
Тетіївський	48	37964,6	8771,9	790,9	182,7
Фастівський	64	37363,2	-1009,1	583,8	-15,8
Яготинський	53	38149,4	6680,9	719,8	126,1

**За даними Головного управління сільського господарства і продовольства та Головного управління земельних ресурсів Київської облдержадміністрації*

ЛІТЕРАТУРА

1. Економічний довідник аграрника. В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін. / За ред. Ю.Я. Лузана, П.Т. Саблука. – К.: Преса України, 2003. – 800 с.
2. Протченко О.О., Пугачов М.І., Сотников С.В. Розміри і структура сільськогосподарських формувань у США й Україні. – К.: ДОД ІАЕ УААН, 2000. – 45 с.